

V. Uluslararası Aksaray Sempozyumu (03-04 Kasım 2020)
5th. International Aksaray Symposium (03-04 November 2020)

Tam Metinler / Full Texts

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOMUNCU BABA TARİH VE KÜLTÜR ARAŞTIRMALARI
UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ YAYINI

V. Uluslararası Aksaray Sempozyumu (03-04 Kasım 2020)
Tam Metin Kitabı

EDİTÖRLER

Mehmet Sami YILDIZ

Aksaray Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi

Ayşegül CAN

Aksaray Üniversitesi,

Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

Mehmet ÖZKAYA

Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Kudret Safa GÜMÜŞ

Aksaray Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi

Kapak Fotoğrafı

Murat Öner Taş, Zeki Seferoğlu

ISBN:978-605-69519-3-0

Aralık 2020

“V. Uluslararası Aksaray Sempozyumu” isimli kitabın tüm yayın hakları Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi’ne ait olup her hakkı saklıdır. Bu yayının hiçbir kısmı, editörlerin önceden yazılı izni olmaksızın çoğaltılamaz, bir geri çağrı sisteminde saklanamaz veya herhangi bir biçimde elektronik veya mekanik, kopyalama, kayıt veya başka yollarla iletilemez.

All rights of publication of the book “V. International Aksaray Symposium” belong to Aksaray University Somuncu Baba History and Culture Research and Practice Center and all rights are reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior written permission of editors.

Kitap içerisinde yer alan tam metinlerin Turnitin programında benzerlikleri incelenmiş ve benzerlik oranının en çok %20 olması durumu dikkate alınmıştır. Tam metin içeriklerinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sami YILDIZ
Sempozyum Başkanı

İletişim

aksaraysempozyumu@gmail.com

Sekreter

Öğr. Gör. Ayşegül CAN (Aksaray Üniversitesi)

YUNUS EMRE’NİN İBADET ANLAYIŞI

Mehterhan Furkani¹

Özet

İbadet Arapça bir kelime olup sözlükte itaat, kulluk ve alçak gönüllülük gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak da geniş anlamda mükelleflerin sevgi ve saygı ile Allah’ın rızasına uygun davranmalarıdır. Aynı kökten gelen ubüdiyyet ise kişinin “hayatını daima Allah’a karşı saygı ve itaat bilinci içinde sürdürmesi anlamındadır”. İbadet insanlar ve cinlerin yaratılış gayesi olup Allah ile kulları arasındaki bağlantının sürekliliğini sağlamaktadır. İbadet bu anlamda, Allah’ın emrine uyma ve yasaklarından sakınmanın tamamını kapsadığından, bir kısmı Allah’ın üzerimizdeki hakkı ile alakalı iken diğer bir kısmı da kul hakkı ile ilgilidir. Allah’a gerçek bir kul olabilmenin ancak ibadetin zikri geçen her iki tarafına da riayet etmekle mümkün olduğu ortadadır. Hatta kul hakkı-hak sahibi tarafından bağışlanmadıkça Allah tarafından da bağışlanmaması açısından-daha hassastır. Kur’an ve sünnette Allah’ın üzerimizdeki hakkının yanı sıra kul hakkının önemi de vurgulanmıştır. İşte bunların tamamına riayet etmek ubüdiyyet ile ifade edilir. Tasavvufçular genelde ibadetin kamil mertebesi olan ubüdiyyete vurgu yapmaktadırlar. Diğer mutasavvıflar gibi Yunus Emre de ibadetlerin zahirinden ziyade manevi boyutuna değinmekte ve ibadetlerde ihlasın önemine vurgu yapmaktadır. Yine yapılan ibadeti yok eden hususlar konusunda uyarılarda bulunmaktadır. Ona göre her Müslüman ibadet ederken gösterişten uzak durmalı, hiçbir müslüman ibadetleriyle mağrur olmamalıdır. Zira kibir ve gösteriş ibadeti yok etmekle kalmaz, aynı zamanda ibadet sahibin günaha girmesine sebep olur. Aynı şekilde Müslüman kul hakkına girmekten uzak durmalıdır. Bu bildiride Aksaray’a nispet edilen Yunus Emre’nin ibadet anlayışı ele alınacak ve konuyla ilgili kendi sözlerinden örnekler verilecektir. Yunus Emre’nin dikkat çekmek istediği hususları vurgulayan ayet ve hadislerden de örnekler verilecektir. Ayrıca ibadet ile ilgili fikirleri bir bütün halinde sunulacak, böylece yanlış anlaşılmaya müsait olan sözlerine açıklık getirilecek ve bunlar değerlendirilmeye tabi tutulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yunus Emre, ibadet, Allah’ın üzerimizdeki hakkı, kul hakkı.

YUNUS EMRE'S APPROACH OF WORSHIP

Abstract

Worship is an Arabic word and it means obedience, servitude and humility. As a term, it is acting of some one in accordance with God's approval with love and respect. Obudiyat (obedience) coming from the same root means that a person “always continues his life in the consciousness of respect and obedience to Allah. Worship is the creation purpose of humans and jinn, and is a matter that ensures the continuity of the connection between Allah and His servants. Therefore, worship and servitude are indispensable for each other and it is not possible to be servant to Allah without worship. Since worship covers the whole of obeying Allah's order and avoiding prohibitions, some of it is related to the right of Allah, while the other part is related to the right of God servants. It is obvious that being a true servant of God is only possible by obeying both mentioned sides of worship. Even, the interpersonal right is more sensitive in that it is not forgiven by Allah unless it is forgiven by the rightful owner. The importance of the interpersonal rights as well as the right of Allah is emphasized in the Quran and Sunnah. Yunus Emre, like other Sufis, refers to the spiritual dimension of worship rather than its apparent meaning and emphasizes the importance of ihlas (sincere commitment) in prayers. He also warns about the issues that destroy the worship. According to him, a Muslim worshiper should stay away from showing off and should not be proud of his worship. Because arrogance and vanity not only destroy worship, but also cause the person of worship to sin. Likewise, Muslims should stay away from entering the interpersonal rights. For, Allah does not forgive the interpersonal rights and it destroys the worship. In this communique will be discussed the Yunus Emre's understanding of worship who attributed to Aksaray and will be given some examples from his own words. Samples will also be given from the verses and hadith that emphasize the issues that Yunus Emre want to draw attention. In addition, his ideas about worship will be presented as a whole, so his words that are susceptible to misunderstanding will be clarified and evaluated.

Keywords: Yunus Emre, worship, divine rights, interpersonal rights.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, mehtarkhan@aksaray.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4415-7830>

1. Giriş

Arapça bir kelime olan ibadet, sözlükte itaat, boyun eğmek, alçak gönüllülük² gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak de geniş anlamda mükelleflerin sevgi ve saygı ile Allah'ın rızasına uygun davranmalarıdır. Aynı kökten gelen ubûdiyyet ise kişinin “hayatını daima Allah'a karşı saygı ve itaat bilinci içinde sürdürmesi”³ şeklinde tanımlanmıştır.

İbn Teymiyye ibadeti şöyle tanımlamaktadır:

“İbadet, Yüce Allah'ın sevip razı olduğu, gizli açık bütün söz ve fiili kapsayan bir kavramdır. Binaenaleyhi ibadet; namaz, zekat, oruç, hac, doğru söz, emaneti sahibine geri vermek, ana-babayaya iyilikte bulunmak, sıla-i rahim (akrabalarla ilişkiyi sürdürmek ve onları gözetmek), ahde vefa, iyiliği emretmek, kötülükten menetmek, kâfirlere ve münafıklara karşı cihad etmek, komşuya, yetime, fakire, yolda kalmışlara, kölelere ve hayvanlara iyi davranmak; dua etmek, zikretmek, Kur'an okumak gibi ibadetlerin tamamını içermektedir. Aynı şekilde Allah'ı (c.c) ve Rasulünü sevmek, (sadece) Allah'tan (c.c) korkmak, O'na teslim olmak, dinde ihlas, Allah'ın hükümlerine sabretmek, nimetlerine karşı şükretmek, takdirine rıza göstermek, O'n'a tevekkül etmek, O'nun rahmetini ümid edip azabından korkmak ve benzerini kapsamaktadır. Zira ibadet, Allah'ın sevdiği, razı olduğu bir husus olup mahlukatın (cinler ve insanları) da yaratılışının gayesidir.”⁴

Bu açıdan baktığımızda ibadetin çok geniş bir kavram olduğunu, dolayısıyla ubûdiyyeti de kapsadığını görmekteyiz. Ancak genellikle tasavvufçular ubûdiyyetin daha ileri bir düzey olduğunu, hatta ibadetin bir araç ve ubûdiyyetin ise amaç olduğunu söylemektedirler. Onlara göre, ibadet zahirî bir eylem iken ubûdiyyet batınî ve manevî bir husustur.⁵

Allah (c.c.) Kur'an-ı Kerim'de, cinler ve insanları sadece kendisine ibadet etsin diye yarattığını açıkça beyan etmiştir.⁶ Allah'a karşı kulluğun tam olarak yerine getirilebilmesi için O'nun bütün emirlerini yerine getirmek ve yasaklarından da sakınmak gerekir. Tam anlamıyla Allah'a bir kul olmak için hem Allah'ın üzerimizdeki hakkına hem de kul hakkına riayet etmek gerekmektedir. Yani namaz, oruç, hac vs. ibadetlerin gerekliliği gibi kul hakkına da girmemek gerekir. Bazen insan bu hususların biri konusunda çok hassas iken diğerini ihmal edebilmektedir. Mesela bazen bir Müslüman kul hakkı konusunda çok hassas olur, kimseye haksızlık etmez, kimseye zarar vermez, kimsenin hakkını yemez; ancak Allah'ın üzerimizdeki hakkı konusunda ihmalkâr davranır, namaz kılmaz, oruç tutmaz ve hatta “Önemli olan namaz, oruç vs. değil kul hakkı yememektir” diyerek bu davranışını meşrulaştırmaya çalışır. Bazen de bir insan bunun tam tersi gibi olur; tüm ibadetlerin farzlarını, vaciplerini, sünnetleri, nafilelerini yerine getirir; ancak kul hakkı konusunda aynı hassasiyeti göstermez. Kul hakkını hafife alır. Günümüzden örnek verecek olursak mesela bir Müslüman cuma namazına gider, namazdan sonraki tesbihata kadar her şeye özen gösterir, müstahap olan bir husustan bile asla taviz vermez; ancak namazdan çıktığı anda sigarasını yakar, insanlara ve çevresine verdiği zararı hiç de önemsemez. Camiye gittiğinde sigaranın pis kokusundan dolayı namaz kılanların rahatsız olacaklarını asla hesaba katmaz. Hatta Ali Şeriatî'nin dediği gibi hacca giden müslümanlardan bazıları Hacerü'l-esved'e dokunabilmek için bir veya birkaç müslümanın ezilip ölmesine sebep olabilmektedir. Böylece farz bile olmayan bir ibadeti yerine getirmek için insanların ölümüne sebep olabilir. Yine ibadet konusunda çok hassas olan bir esnaf, bazen alışverişinde hile karıştırmaktan sakınmaz.

Kur'an ve sünnette bu konuda dengeli davranmanın önemine dikkat çekilmekte, Allah'ın üzerimizdeki hakkı ile kul hakkının her ikisinin önemli hususlar olduğuna vurgular yapılmaktadır. Burada örnek olarak birkaç tanesinin zikri ile yetineceğiz.

² Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbü'l-luga*, thk. Muhammed Aved Murgib (Beyrut: Dârü İhyai't-türâsi'l-Arabî, 2001), 2: 138.

³ Mustafa, Sinanoğlu, “İbadet: Etimoloji ve Tanım”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19: 233.

⁴ Ahmed b. Abdülhalîm, Takıyyüddîn İbn Teymiyye, *el-'Ubûdiyye*, thk. Ali Hasen Abdülhamîd (İsmailiyye: Dârü'l-Asâle, 1999), 44.

⁵ Semih, Ceyhan, “Ubûdiyyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 33.

⁶ Zariât 51/56.

II. Kul Hakkına Vurgu Yapan Ayet ve Hadislerden Bazı Örnekler

Kur'an'da insanların fert ve toplama iyi geçinmesi ve onlara iyilik yapmaları gerektiği hususunda birçok ayet bulunmaktadır. Her bir insanın, en yakından başlamak üzere herkese iyilik yapmasının dini bir görev olduğu ifade edilmektedir. Mesela Allah birçok yerde, en büyük günah olan şirk konusunda uyarıda bulunurken veya kendisine ibadet etmemizi emrederken hemen ardından anne-baba hakkı başta olmak üzere kul hakkı konusuna da değinmektedir.

﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ﴾.

İsrâiloğulları'ndan, "Allah'tan başkasına kulluk etmeyin, anne babaya, yakınlara, yetimlere, düşkünlere iyilik edin, insanlarla güzel konuşun, namazı kılın, zekâtı verin" diye söz almıştık. Sonra siz pek azınız müstesna, döndünüz; hala da yüz çevirip duruyorsunuz.⁷

Bu ayete baktığımızda Allah'ın üzerimizdeki hakkıyla kul hakkının iç içe zikredildiğini görmekteyiz. Allah'tan başkasına tapmaktan sakındırıldıktan sonra kul hakkına yer verilmekte onun ardından ise tamamen Allah'ın üzerimizdeki hakkı olan namaz ve sonunda da hem Allah'ın üzerimizdeki hakkı ve hem de kul hakkını ilgilendiren zekât zikredilmektedir. Bu husus da her iki hakkın iç içe ve önemli olduğunu göstermektedir.

﴿وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَلًا فُجُورًا﴾.

Allah'a kulluk edin, O'na bir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya, yakınlara, yetimlere, düşkünlere, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşına, yolcuya ve elinizin altında bulunan kimselere iyilik edin. Allah, kendini beğenip öğünenleri elbette sevmez.⁸

Yukarıdaki ayette olduğu gibi bu ayette de "Allah'a şirk koşmayın" buyruğundan hemen sonra insanlar içerisinde en çok hak sahibi olan ana-baba ile başlanarak, yakınlığı ve ihtiyaç derecesi itibarıyla sıralanmak sureti ile fert ve topluma karşı iyilik yapmamız emredilmektedir. Allah'a karşı sorumluluğumuzun yanı sıra fert ve topluma karşı sorumluluğumuz da hatırlatılmaktadır.

﴿وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبْتَغَِنَّٰكَ عِنْدَكَ الْكُبَرَ أَوْ يَخُلُفُوكَ فَلَا تَكُنْ لَهُمَا آفٌ وَلَا تُنْهَرُهَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا. وَأَخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذَّلِيلِ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا﴾.

Rabbin, yalnız kendisine tapmanızı ve ana babaya iyilik etmeyi buyurmuştur. Eğer ikisinden biri veya her ikisi, senin yanında iken ihtiyarlayacak olursa, onlara karşı "Öf" bile demeyesin, onları azarlamayasın. İkisine de hep tatlı söz söyleyesin. Onlara acıyarak alçak gönüllülük kanatlarını ger ve: "Rabbim! Küçükken beni yetiştirdikleri gibi sen de onlara merhamet et!" de.⁹

Bu ayette yine Allah kendisine şirk koşmayı yasakladıktan sonra bize en yakın olan ve en fazla hak sahibi olan anne ve babaya iyiliği emredip onlara en ufak rahatsızlık vermeyi bile yasaklamaktadır.

Bunlar ve benzeri ayetlere baktığımızda Allah'a kul olabilmek için, kul hakkına dikkat etmenin ne kadar önemli olduğunu anlamaktayız. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki hiçbir zaman insanları memnun etmek için Allah'a itaatsizlik etmek caiz değildir. Nitekim diğer bir ayette Allah ana-baba hakkına vurgu yaparken bu hususa da değinmekte ve şöyle buyurmaktadır:

﴿وَإِنْ جَاهَدَاكَ عَلَىٰ أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ. حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَىٰ وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ أَنْ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ﴾.

Biz insana, ana ve babasına karşı iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Annesi onu, güçsüzlükten güçsüzlüğe uğrayarak karnında taşımıştı. Çocuğun süttten kesilmesi iki yıl içinde olur. Bana ve ana

⁷ Bakara, 2/83. Halil Altıntaş, Muzaffer Şahin. *Diyanet İşleri Başkanlığı Meali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları, 2011 (DİB meali).

⁸ Nisa, 4/36. DİB meali.

⁹ İsra, 17/23-24. DİB meali.

babana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur. Dönüş Bana'dır. Ey insanoğlu! Ana baba, seni, körü körüne Bana ortak koşman için zorlarlarsa, onlara itaat etme; dünya işlerinde onlarla güzel geçin...¹⁰

﴿وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا وَإِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا...﴾

Biz, insana, ana ve babasına karşı iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Eğer ana baba, seni bir şeyi körü körüne Bana ortak koşman için zorlarlarsa, o zaman onlara itaat etme. Dönüşünüz Banadır. Yaptıklarınızı size bildiririm.¹¹

Bu ayetlere bir bütün olarak baktığımızda bir kişinin kâmil ve tam anlamıyla müslüman olup olmamasının hem Allah hem de fert ve toplumla olan ilişkisine bağlı olduğunu, her ikisini dikkate almasının gerektiğini ve her iki ilişki arasında dengeli davranmanın önemine vurgu yapıldığını görmekteyiz. Yani sadece Allah'a karşı veya sadece fert ve topluma karşı sorumluluğun yerine getirilmesi, görevlerin bazılarını yerine getirmek anlamına gelmektedir.

Sünnete baktığımızda, Hz. Peygamber (a.s.) "Soğan ve sarımsak yiyenler camimize yaklaşmasın, onların kokularıyla bize eziyet etmesin"¹² buyurarak Allah'a ibadet ederken kul hakkı konusunda da dikkatli davranmamızı istemektedir.

Hz. Peygamber sahabeye, "Müflis kimdir bilir misiniz?" diye sorar, sahabe "Bizde müflis hiç parası ve eşyası olmayan kimsedir" diye cevap verince, Hz. Peygamber şöyle devam eder: "Gerçek anlamda benim ümmetimden müflis, kıyamet gününde namaz, oruç ve zekâtla gelip; ancak birine sövmüş, birine zînâ isnadında bulunmuş; bir başkasının da malını yemiş, bir diğer kimsenin kanını dökmüş, bir diğerini de dövmüş kimsedir. Hasenatından şuna buna verilecektir. Şayet dâvası görülmeden hasenatı biterse, hak sahiplerinin günahlarından alınarak bunun üzerine yüklenecek, sonra cehenneme atılacaktır."¹³

Bu hadiste Hz. Peygamber kul hakkına giren kimsenin ahiret gününde amel açısından iflas edeceğini ifade ederek kul hakkının önemine vurgu yapmaktadır. Aynı şekilde sadece Allah'a karşı sorumluluğun yerine getirilmesinin insanı kurtarmayacağını da altını çizmektedir.

Hz. Peygamber mümin ve müslümanın tanımını yaparken da kul hakkına vurgu yaparak şöyle buyurmaktadır:

"Müslüman dilinden ve elinden müslümânların selâmette kaldığı kimsedir".¹⁴

"Mümin, malları ve canları hususunda insanların kendisini emin görüp güvende hissettikleri kimsedir."¹⁵

Yine Hz. Peygamber arka arkaya üç defa "Vallahi îmân etmiş olmaz, vallahi îmân etmiş olmaz, vallahi îmân etmiş olmaz!" buyurur. Hazır bulunanlar "Ey Allah'ın Resûlü! Bu îmân etmiş olmayan kimdir?" diye sorduklarında, Hz. Peygamber: "Komşusu şerrinden güvende olmayan kimse" diye cevâb verir.¹⁶ Başka bir hadiste Hz. Peygamber, "Sizden biri kendisi için arzuladığı şeyi, (din) kardeşi için de arzulamadığı müddetçe (tam anlamıyla) Müslüman olmaz,"¹⁷ buyurmaktadır.

¹⁰ Lokman, 31/14-15. DİB meali.

¹¹ Ankebut, 29/8. Diyanet İşleri Başkanlığı Meali.

¹² Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed bin Hanbel*, thk. Şu'ayb el-Arnaût vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1995-2001), 13: 51, 15: 337; Muhammed b. İsmâ'îl el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Mustafâ Dîb el-Buğâ, 7 cilt, (Beyrut: Dâru İbn Kesîr-Yemâme, 1993), Sıfatü's-salat, 76, Müslim b. el-Haccâc, *Sahîhu Müslim*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, 5 cilt, (Kahire: Dâru İhyâ'î'l-kütübî'l-Arabiyye, 1991), Mesâcid, 71; Süleymân b. el-Eş'as Ebû Dâvud, *es-Sünen*, thk. Şu'ayb el-Arnaût vd. (Dîmaşk: Dâru'r-risâleti'l-âlemiyye, 1430/2009), Et'ime 40.

¹³ İbn Hanbel, *Müsned*, 13:399,14:437; *Müslim*, Birr, 59.

¹⁴ Buhari, İman, 3, Rikâk, 26; Müslim, İman, 65.

¹⁵ İbn Hanbel, *Müsned*, 14:499, 39:387; Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *Sünen*, thk. Şu'ayb el-Arnaût vd. 5 cilt, (Beyrut: Dâru'r-risâleti'l-âlemiyye, 1430/2009), Fiten 2; Muhammed b. İsmâ'îl el-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. (Mısır Şirketü Mektebeti ve Matba'ati Mustafâ el-Bâbî, 1962-1977), İman 12; Ahmed b. Şu'ayb Ebû Abdîrahmân en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Hasen Abdülmün'im Şelebî, 7 cilt, (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2001), İman, 8.

¹⁶ İbn Hanbel, *Müsned*, 45: 139; Buhârî, Edeb 29;

¹⁷ Buhârî, İman, 6; Müslim, İman 71.

Ticaretinde hile yapan kimseye, Hz. Peygamber “Aldatan, hile yapan bizden değildir”¹⁸ buyurmaktadır.

Bu hadislere baktığımızda yine bir kimsenin kamil müslüman olup olamamasının, onun Allah’la olan ilişkisinin yanında fert ve toplumla olan ilişkisi ile de doğrudan bağlantılı olduğunu görmekteyiz. Her bir müslümanın kul hakkı konusunda çok dikkatli davranması hususuna vurgu yapılmaktadır.

Hiz. Peygamber sahabeye “Büyük günahların en büyüğünü size haber vereyim mi?” diye sorar. Onlar da “Evet” Ey Allah’ın Resülü! Dediklerinde, Hiz. Peygamber: "Allah'a ortak koşmak, anaya-babaya isyan ve eziyet etmektir" der, dayanmakta iken oturur ve şöyle buyurur: "İyi dinleyin! Bir de yalan söz ve yalan şahitliğidir.” Bu hadisin ravisi Ebû Bekr’e: Hiz. Peygamber son cümleyi o kadar tekrarlardı ki ben susmayacak sandım, der.¹⁹

Bu hadiste Hiz. Peygamber büyük günahların en büyüklerini sayarken, Allah’a şirkten sonra, ana-babaya isyan ve eziyet, yalan şahitlik gibi kul hakkını sıralamakta ve kul hakkına vurgu yapmak için oturup cümleyi defalarca tekrarlamaktadır. Allah’a ortak koşmak en büyük günah olduğu halde burada Hiz. Peygamber’in kul hakkına daha fazla vurgu yapması, insanları bu konu hakkında bilinçlendirmek istemesiyle açıklanabilir. Yani hadis aslında kul hakkını önemsemeyenler için bir uyarı niteliği taşımaktadır.

Yine Hiz. Peygamber, “Rabb’in rızası ana babanın rızasındadır. Rabb’in gazabı ise ana babanın gazaplanmasındadır” buyurmaktadır.²⁰

Bu hadiste de Allah’ın rızası ve gazabı doğrudan anne ve babanın rızaları ve gazablarına bağlanmış, kul hakkına riayet etmeyen Allah ile ilişkisinin düzeltilmesinin mümkün olmadığına değinmiştir.

Hiz. Peygamber sürekli oruç tutup gece namazı kılmak isteyen Abdullah b. Ömer’e “Nefsinin senin üzerinde hakkı vardır, ailenin senin üzerinde hakkı vardır”²¹ diye uyarmaktadır.

Bu hadiste yine Allah’ın üzerimizdeki hakkı ile kul hakkı arasında dengeli davranmamızın önemine vurgu yapılmaktadır. Bir kimsenin ailesiyle ilgilenmek ve onlara karşı sorumluluğunu yerine getirmek için ibadeti terk etmesinin doğru olmadığı gibi ibadet etmek için de ailesini ihmal etmesi ve onlara karşı sorumluluğunu yerine getirmemesi doğru değildir. Her müslümanın hem fert ve topluma karşı hem de Allah’a karşı görev ve sorumluluğunu dengeli bir şekilde yerine getirmesi gerekir. Söz konusu sorumlulukların birinin yerine getirilmesi için diğerinin terki gerekmez.

Bütün bunlara baktığımızda kul hakkına riayet etmenin iman ve ibadetin olmazsa olmazı olduğunu görmekteyiz. Allah’ın üzerimizdeki hakkı ile kul hakkı yan yana gelince birçok nasta kul hakkı Allah’ın üzerimizdeki hakkından önce zikredilmektedir. Ancak bu durum Allah’a itaat ve kula itaatle karıştırılmamalıdır. Böylesi durumda ise Allah’a itaat her şeyden önce gelir. Nitekim Allah anne babaya itaati, Allah'a şirk koşmaya emretmemeleri durumuyla sınırlandırmaktadır. Allah'a şirk koşmayı ve masiyeti emrettiklerinde onlara da itaat edilmez.

Hiz. Peygamber “Sizin en hayırlınız ailesine karşı en hayırlı olanıdır. Ben de aileme karşı hayırlıyım”²² buyururken de aslında bir açıdan aynı hususa vurgu yapmaktadır. Kişinin en hayırlı kul olması da yine ailesi başta olmak üzere fert ve toplumla olan ilişkisine bağlanmıştır.

İkinci bir husus ise ibadetin ihlas ile yapılması, riya ve gösterişten uzak bir şekilde yerine getirilmesidir. İhlas ibadetin ruhudur, ruhsuz bir ibadet hiçbir anlam taşımaz. Gösteriş ise ibadeti yok eder, gösteriş için ibadet yapan kimse sevap kazanmak yerine günah işlemiş olur. Nitekim Hiz. Peygamber, en ufak riyanın bile bir çeşit şirk olduğunu ifade etmiştir.²³ İbadetlerin en önemlilerinden

¹⁸ İbn Hanbel, *Müsned*, 12: 242; Müslim, İman 164.

¹⁹ Buharî, Edeb 6.

²⁰ Tirmizî, Birr 3.

²¹ İbn Hanbel, *Müsned*, 11: 465.

²² İbn Mâce, Nikah 50; Tirmizî, Menâkıb 64.

²³ İbn Mâce, Fiten 16; Tirmizî, en-Nüzûr ve'l-Eymân 8; Muhammed b. Abdillâh Hâkim en-Nisâbü'rî, el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ, 5 cilt. (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2002), 1: 44, 3: 303, 4:364, 366.

olan namaza riya karıştığında insanın aleyhine dönüşür. Nitekim Allah, namazlarında gösteriş yapanlar hakkında “vay o namaz kılanların haline”²⁴ buyurmaktadır.

III. Yunus Emre'nin İbadet Anlayışı ile İlgili Sözlerinden Örnekler

Burada konuyla ilgili Yunus Emre'nin, sözlerinden bazı örnekler vererek açıklamaya çalışacağız.

A. İbadet ve Kul hakkı

Yunus Emre kul hakkına vurgu yapmakta ve bunu eserlerinde tekrar tekrar dile getirmektedir. Burada örnek olarak bazılarını yer vereceğiz:

“Bir kez gönül yıkdunısa bu kıldugun namaz değil,
Yitmiş iki millet dahı, elin yüzün yumaz değil”.²⁵

“Ak sakallu pîr koca, bilmez ki hâli nice
Emek yimesin hacca, bir gönül yıkar ise”.²⁶

Kur'an-ı Kerim'de Allah “...namaz kıl; muhakkak ki namaz hayasızlıktan ve fenalıktan alıkor”²⁷ buyurmaktadır. Söz konusu ayeti tefsir eden Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mesûd ve Hasan gibi müfessirler de sahibini hayasızlıktan ve fenalıktan alı koymayan namazın gerçek anlamda bir namaz olmadığını, hatta sahibini Allah'tan uzaklaştırdığını söylemektedirler.²⁸ Aynı şekilde hac konusunda Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: “Bir kimse uzun sefere çıkar, saçları dağılmış, toza toprağa bulanmış bir hâlde ellerini semâya uzatarak: Yâ Rabbî, yâ Rabbî! diye duâ eder. Hâlbuki yediği haram, içtiği haram, giydiği haram, kendisi haramla beslenmiş olursa böylesinin duası nasıl kabul edilir?”²⁹ Yani sadece hacca gitmek insanı kurtarmaz, kul hakkı hac ile affedilmediği gibi, haram mal ile yapılan hac da Allah katında makbul değildir.

Burada Yunus Emre'nin de aynı hususa vurgu yaptığı anlaşılmaktadır. Yani bu sözleri, ibadetlerin önemsizliğini göstermek için değil, kul hakkının önemine dikkat çekmek için söylemiştir. Yunus Emre ifade edilenlerin yanında kişinin Allah'a ibadeti ile insani ilişkiler arasında bir bağ kurmakta ve “kıldığımız namaz sizi kötülüklerden alıkoymuyorsa Allah'tan uzaklaştırır” ilkesi ışığında ibadetleri anlamlandırmak istemekte ve sosyal olarak insanlığa katkısı olmayan ibadetin yüce Allah'ın yanında da bir kıymetinin olamayacağını düşünmektedir. Burada Yunus Emre'nin literal anlamı aşan derinlikli bir okuma yaptığını söylemek mümkündür.

B. İbadet ile Mağrur Olmak

Yunus Emre Müslümanın ibadetleriyle mağrur olmaması gerektiğine de dikkat çekmekte ve şöyle demektedir:

“Oruc, namâz, gusl u hac hicâbdur ‘âşıklara ‘Âşık andan münezzeh hâssü'l-havâs içinde”.³⁰

“Orucuna güvenme namâzuna tayanma Cümle tâ‘at olur nâz u niyâz içinde”.³¹

“Rükû‘ sücûda kalma ‘amelüne tayanma ‘İlm ü ‘amel gark olur nâz u niyâz içinde”.³²

“Okıdum bildüm dime çok tâ‘at kıldum dime Eri Hak bilmezisen ‘abes yire yilmekdür”.³³

²⁴ Maûn, 107/4, 6.

²⁵ *Divan*, 166/1.

²⁶ *Divan*, 299/3.

²⁷ Ankebut, 29/45. Diyanet İşleri Başkanlığı Meali.

²⁸ Abdullah b. Ahmed, Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Medârikü't-tenzil ve hakâiku't-te'vil*, nşr. Yûsuf Ali Bedyevî, (Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998), 2: 679; İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmâ'îl b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, thk. Mustafâ es-Seyyid Muhammed vd., (Kahire: Müessesetü Kurtuba, 2000), 10: 515.

²⁹ İbn Hanbel, *Müsned*, 14: 89; Müslim, Zekat 65.

³⁰ *Divan*, 302/14.

³¹ *Divan*, 302/13.

³² *Divan*, 303/2.

³³ *Divan*, 91/3.

Hız. Peygamber bir hadisinde, İslâm'ı bir çadıra benzeterek, "İslâm beş şey üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Rasûl'ü olduğuna şehâdet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, hacc etmek, ramazân orucunu tutmak"⁴⁰ buyurmaktadır. Yunus Emre de yukarıdaki şiirlerinde bu anlama dikkat çekmekte ve namaz ibadetinin İslâm'ın bir parçası olduğuna, namazsız müslüman olmanın mümkün olmadığına vurgu yapmaktadır. Yine ölümün ne zaman geleceğinin bilinmemesinden dolayı namaz kılmayan müslümanın biran önce namaza başlaması gerektiğine değinmektedir. Yani tembelliğe kapılıp namaz kılmayan ve "sonra kılarım" diyen bir müslümanın hiç zaman kayıp etmeden biran önce namaza başlaması gerekir.

"Gönlinde ikilik tutan ol metâ'ı bunda satan

Yarın Cehennem'de yatan bunda namâz kılmayandır"⁴¹.

"Her kim bu sözden almadı beş vakt namâzı kılmadı

Bilün müslmân olmadı ol Tamu'ya girse gerek"⁴².

Bu şiirde namazın önemine dikkat çekerek, namaz kılmamanın cehenneme girme sebeplerinden biri olduğunu ifade etmektedir. Kur'an-ı Kerîm'de cennet ehli cehennem ehline, "Sizi bu yakıcı ateşe sürükleyen nedir" diye sorduklarında cehennem ehlinin cevap verirken "Namaz kılanlardan değildik" diye cevaba başlamaları nakledilmektedir.⁴³

Suçluların cehenneme girme sebeplerini sayarken namaz kılmama ile başlamaları, namazın İslâm'daki önemini göstermektedir.

E. İbadetlerde Gösteriş Tehlikesi

Yunus Emre, ibadeti yok eden gizli tehlikelerden birine vurgu yaparak şöyle demektedir:

"Kılursın riyâ namâz yazugun çok hayrun az

Dinle neye varur söz Cehennem'de yatarsın"⁴⁴.

Kur'an-ı Kerimde gösteriş için namaz kılanlar hakkında "Vay o namaz kılanların haline ki: Onlar kıldıkları namazdan gafildirler. Onlar gösteriş yaparlar"⁴⁵ buyrulmakta ve gösterişle yapılan ibadetin insana bir yarar sağlamadığı gibi, zarar vereceği ifade edilmektedir.

Hız. Peygamber bu tehlikeye dikkat çekerek "Riyanın en azı bile şirkîr"⁴⁶ buyurmaktadır.

Yunus Emre de bu şiirinde riya ve gösterişin zararına değinerek söz konusu ayet ve hadisin anlamını ifade ederek, gösterişle namaz kılanın zararının çok yararının az olduğunu ve bu şekilde kılınan namazın, sahibinin cennete değil cehenneme gitmesine sebep olduğuna değinmektedir.

⁴⁰ Buhârî, İman 1; Müslim, İman 19.

⁴¹ *Divan*, 99/5.

⁴² *Divan*, 136/ 8.

⁴³ Müdessir, 74/42-43.

⁴⁴ *Divan*, 248/8.

⁴⁵ Maûn, 107/4, 6.

⁴⁶ İbn Mâce, Fiten 16; Tirmizî, en-Nüzûr ve'l-Eymân 8; Muhammed b. Abdillâh Hâkim en-Nisâbü'rî, el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ, 5 cilt. (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2002), 1: 44, 3: 303, 4:364, 366.

SONUÇ

İbadet insanlar ve cinlerin yaratılış gayesidir. Bu görevi tam olarak yerine getirmiş olabilmek için onun kapsamına giren tüm hususlara dikkat etmek gerekir. Dolayısıyla Allah'ın üzerimizdeki hakkı ile birlikte kul hakkına da riayet etmemiz kaçınılmazdır. Kur'an ve sünnete baktığımızda bir kimsenin kamil bir Müslüman olabilmesi için Allah ile olan ilişkisinin yanı sıra fert ve toplum ile olan ilişkisinin de düzeltilmesine ve bu konuda dengeli davranmanın gerekliliğine vurgu yapıldığını görmekteyiz. Ayrıca ibadetin bütün şartlarını yerine getirmeye özen gösterip onu bozan şeylerden de sakınmak gerekiyor. Namazın zahiri şartlarından örnek verecek olursak, namazın geçerli olabilmesi için abdestli olmamız gerekiyor; abdestsiz olarak kıldığımız namaz geçersizdir, hatta abdestsiz namaz kılan bir kimse sevap elde etmediği gibi ayrıca günaha girer. Aynı şekilde namazda iken de namazın bozulmamasına dikkat etmeliyiz. Namaza aykırı bir davranış sergilediğimizde (Konuşmak, gülmek, yemek, içmek gibi) namazımız yine geçersiz hale gelir. Namazı bilerek bozan kişi yine günahkâr olur. Manevî şartlarına baktığımızda yine bütün ibadetlerin ihlasla yapılması, gösteriş ve riya gibi ibadeti yok eden hususlardan uzak durulmasının ne kadar önemli olduğunu anlamaktayız. Nitekim Allah, gösteriş için namaz kılan kimse için “vay haline” ifadesini kullanmıştır. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in “gerçek anlamda yoksul” olarak ifade ettiği, bütün ibadetlerini tam olarak yerine getirdiği halde kul hakkına girdiği için amel açısından iflas edip cehenneme girmeye mahkûm olan kimselerden olmamak için de çaba harcamamız gerekir.

Bazı insanlar namaz, oruç, hac gibi ibadetler konusunda çok hassas davranmalarına rağmen kul hakkı konusunda aynı hassasiyete sahip olmayabilmektedir. Hâlbuki kul hakkı da dikkat etmemiz gereken çok önemli bir husustur. Çünkü hak sahibi affetmediği müddetçe Allah affetmez. İşte Yunus Emre insanları bilinçlendirmek için bu konuya sık sık vurgu yapmaktadır. Kul hakkı ve Allah'ın üzerimizdeki hakkı ayrımı tevbe açısından da önem arz etmektedir. Zira Allah'ın üzerimizdeki hakkını ancak Allah, kul hakkını da ancak kul affeder. Bazı insanlar, kul hakkına girip kıldıkları namazla bunun affedileceğini zanneder. Bazıları da kılmadıkları namaz, tutmadığı oruç vs. için gidip bir kuldun bunun affetmesini isterler. Hâlbuki böyle yanlış anlayışlardan uzak durmak, yaygın olan bu ve benzeri anlayışların da düzeltilmesi gerekmektedir.

Yunus Emre, Hz. Peygamber'in “Soğan ve sarımsak yiyen mescidimize yaklaşmasın” buyruğuna benzer ifadeler kullanmaktadır. Divan'ında namaz oruç gibi ibadetlerin gerçek derviş için bir hicap, yani Allah'a ulaşma konusunda birer engel olduğunu söylemektedir. Tek başına ele alındığında bu sözleri onun ibadetlere karşı olduğu göstermektedir. Halbuki diğer şiiirlerine bakıldığında, her müslümanın beş vakit namazını kılması gerektiğini, namaz kılmayanın müslüman olamayacağını açıkça söylediği görülmektedir. Dolayısıyla sözlerine bir bütün olarak bakıldığında onun bu sözleri kul hakkına girmemek, ibadeti ihlasla yerine getirmek, ibadete riya ve gösterişi karıştırmamak ve ibadetle mağrur olmamak gibi hususlara vurgu yapmak için kullandığı anlaşılmaktadır.

Yunus Emre bir taraftan manevi ibadetlere vurgu yaparken, diğer taraftan da zahiri ibadetlere vurgu yapmayı ihmal etmemektedir. Aynı şekilde bir yandan kul hakkı üzerine dururken diğer taraftan da namaz gibi Allah'ın üzerimizdeki hakkı olan ibadetlerin de ihmal edilmemesi gerektiğini sık sık dile getirmektedir. Namazın dünya ve ahiret saadeti için bir yol olduğunu söylemekte ve namazsız bir İslam'ın mümkün olmayacağını ifade etmektedir.

İbadetin kendisi kadar ibadeti yok eden hususların dikkate alınması da önemlidir; zira riya ve kibir gibi bazı hususlar ibadeti yok etmekle kalmaz, ibadet sahibinin günaha girmesine de sebep olur. İşte Yunus Emre diğer hususlarla birlikte eserlerinde bu hususların üzerinde de sıkça durmaktadır. Allah'ın üzerimizdeki hakkı ile kul hakkının her ikisi konusunda hassas olmanın gerekliliğine dikkat çekmektedir.

KAYNAKÇA

Altıntaş, Halil; Şahin, Muzaffer. *Diyanet İşleri Başkanlığı Meali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları, 2011.

Buhârî, Muhammed b. İsmâ'îl. *Sahîhu'l-Buhârî*. thk. Mustafâ Dîb el-Buğâ. 7 cilt. Beyrut: Dârü İbn Kesîr-Yemâme, 1993.

Ceyhan, Semih. "Ubûdiyyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42: 33-34. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Ebû Dâvud, Süleymân b. el-Eş'as. *es-Sünen*. thk. Şu'ayb el-Arnaût vd. 7 cilt. Dimaşk: Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009.

Emre, Yûnus. *Divan*. Haz. Mustafa Tatcı. İstanbul: y.y. 2008.

Ezherî, Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbü'l-luga*. thk. Muhammed Aved, Murgib. 15 cilt. Beyrut: Dârü İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 2001.

Hâkim en-Nisâbü'rî, Muhammed b. Abdillâh. *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*. thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ. 5 cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.

İbn Hanbel, Ahmed. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed bin Hanbel*. thk. Şu'ayb el-Arnaût vd. 50 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1995-2001.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâ'îl b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*. thk. Mustafâ es-Seyyid Muhammed vd. 15 cilt. Kahire: Müessesetü Kurtuba, 2000.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *Sünen*. thk. Şu'ayb el-Arnaût vd. 5 cilt. Beyrut: Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009.

İbn Teymiyye, Takıyyüddîn Ahmed b. Abdülhalîm. *el-'Ubûdiyye*. thk. Ali Hasen Abdülhamîd. İsmailiyye: Dârü'l-Asâle, 1999.

Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc. *Sahîhu Müslim*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 cilt. Kahire: Dârü İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1991.

Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şu'ayb. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Hasen Abdülmün'im Şelebî. 7 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.

Nesefî, Ebû'l-Berekât Abdullâh b. Ahmed. *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. nşr. Yûsuf Ali Bedyevî. 3 cilt. Beyrut: Dârü'l-Kelimi't-Tayyib, 1998.

Sinanoğlu, Mustafa. "İbadet: Etimoloji ve Tanım". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19: 233-235. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. 5 cilt. Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matba'ati Mustafâ el-Bâbî, 1962-1977.